

Ve šťastných dobách se úvodník odborného časopisu zabývá převážně studii, které dané číslo přináší, a děním uvnitř vědecké komunity. Ještě v případě minulého čísla *Orbis scholae* tomu tak bylo. Když žijeme šťastné doby, snadno to přehlédneme. V těchto týdnech a měsících je však obtížné, dokonce nemožné ignorovat válku v Evropě a s ní spojenou uprchlickou vlnu. Lze namítnout, že i v předchozích letech probíhaly a stále pokračují kruté boje nebo humanitární katastrofy na více místech světa, třeba v Sýrii či Jemenu. Je to tak - všímáme si více toho, co se děje v naší blízkosti. Navíc ještě neskončila pandemie covid-19. Stále dostatečně nereagujeme ani na problém klimatické změny, který s největší pravděpodobností souvisí s lidskou činností. Ale v případě ruské agrese proti Ukrajině se setkáváme s tragédií *záměrně* připravenou a *vědomě* realizovanou lidskými bytostmi. V takové chvíli člověk ztrácí jistoty a přirozeně přezkoumává navyklý chod věcí a ptá se sám sebe, jaký má naše pracovní rutina vlastně smysl.

Jevy jako polarizace postojů veřejnosti k očkování, obecněji nárůst populismu, nacionalismu a autoritářství v mnoha zemích ukázaly, jak je naše porozumění sociálnímu světu nedokonalé. Zároveň opět vidíme, že společenské vědy jsou potenciálně stejně zneužitelné jako jaderná energie nebo genetické manipulace. Pokud věříme Timothy Snyderovi (2019), mají někteří ruští humanitní nebo sociální vědci zásadní podíl na tom, jak dnes vládcové Kremlu myslí a jednají či jaké jednání jim obyvatelé Ruska umožňují. Ostatně podobně je tomu i s některými intelektuály ve vztahu k vládcům současné Číny. Myšlenky a interpretace jsou zásadně důležité a řídí skutky lidí.

Západní věda, do níž chceme patřit, je v posledních letech často kritická k vlastním národům, jejich dějinám a institucím. Je to tak asi správně. Nechceme vědu podřízenou šovinistickým narativům a posilující je. Přesto se ptám, zda jsme při oprávněné kritice „našeho“ neoliberalismu většinou nepřehlíželi nebezpečí spojená se vzestupem zcela neliberálních osobností a režimů založených nejen na systematické lži, ale na popírání možnosti existence pravdy vůbec. Někdy nastávají chvíle, kdy je třeba také bránit naše základní hodnoty a instituce.

Vědecké poznání a jeho infrastruktura, právě tak jako veřejné školství, patří k těmto základním hodnotám naší civilizace. Jsou a budou nadále nepostradatelné a potřebujeme je kultivovat a rozvíjet. Věřím, že texty v tomto čísle to dokládají. Vznikly před vypuknutím otevřené války a mají svou vědeckou hodnotu o sobě,

6 navíc vesměs přinášejí důležité věcné poznatky nebo metodologické inspirace pro současnou situaci.

Na první pohled je to zjevné u studie Miroslava Janíka a Věry Janíkové *Mezi jazykovou politikou a žitou zkušeností aneb Mnohojazyčnost, která (ne)existuje*. Příchod velkého počtu ukrajinských žáků do škol a školských zařízení jen zdůraznil a zviditelnil vzrůstající jazykovou diverzitu v českých školách. Autoři této studie kladou otázky, které se nyní ukazují mimořádně aktuální: Odpovídá nová situace naše (a evropská) vzdělávací politika a přežívající nacionální ideologie? Jak na nastalou situaci reagují školy? A máme adekvátní terminologii, konceptuální a teoretické rámce, jež by nám umožnily politiku a praxi analyzovat, popřípadě i ovlivňovat? Studie je sice založena na kvalitativním výzkumu malého souboru škol specificky se vymežujících vůči jazykům, nepochybně však může obohatit čtenářovo porozumění tomu, jak jazyky ve školách chápou pedagogové, ale také žákyně a žáci. Autoři nepřekvapivě docházejí k závěru, že současná situace vyžaduje rekonceptualizaci české jazykové politiky ve vzdělávání založenou na aktuálních poznatcích lingvistiky a pedagogiky.¹

Druhá studie v aktuálním čísle se rovněž zabývá tím, jak škola zachází s růzností a jinakostí. Studie *Modifikace kurikula jako „příležitost“ k elitářství nadaných žáků* Evy Klimecké ukazuje, jak nesnadno se vytváří inkluzivní prostředí a jak dobře míněné snahy často vedou k nežádoucím výsledkům. Elitářství ve vzdělávání autorka vymezuje jako přístup učitele, který považuje některé žáky (například na základě jejich kognitivních předpokladů) za hodné zvláštního přístupu, postavení, vlivu či obdivu a který jim takový status nebo výhody poskytuje na úkor ostatních žáků. Jak článek upozorňuje, u nás se pozornost dosud věnovala spíše vnější diferenciaci „elit“ formou výběrových škol nebo studijně orientovaných tříd. Předložený výzkum zaplňuje existující mezeru v poznání svým zaměřením na nadané žáky v běžných, či dokonce inkluzivních školách. Autorka nalezla a prezentuje řadu pedagogických situací, v nichž učitelé naplňují znaky elitářského přístupu k nadaným žákům. Práce tak upozorňuje na některá úskalí zvyšující se formální podpory nadání v běžných školách. V obecnější rovině ovšem připomíná spjatost inkluze a exkluze (Vorlíček, 2019), jinými slovy ukazuje, jak soužití menšiny a třeba i její privilegování ze strany učitele může vést současně k vylučování stejných žáků uvnitř třídních skupin. Všechny tyto poznatky by měly být využity při úvahách o tom, jak organizovat a podporovat začleňování migrantů (nejen) z Ukrajiny do českého vzdělávacího systému.

Jediná kvantitativní studie v tomto čísle se zabývá meziškolní mobilitou žáků základních škol. Autoři Dominik Dvořák, Petr Meyer a Silvie R. Kučerová se zaměřují především na migraci žáků s českým občanstvím mezi základními školami. Uvádějí však rovněž obecné charakteristiky procesů transferu, které se týkají každé podoby migrace. Klíčovým výsledkem je poukaz na velké rozdíly míry migrace mezi základními školami v rámci stejných obcí či okresů, který částečně doplňuje nebo koriguje

¹ Tématu jazyků se bude ostatně věnovat i příští číslo našeho časopisu s tématem „Language of Reflection - Reflection of Language“ in Foreign Language Teacher Education.

záplavu poněkud stereotypních zjištění o rozdílech v nejrůznějších indikátorech na úrovni okresů a krajů. Studie může inspirovat také metodologicky, neboť je založena na méně obvyklém využití cenových administrativních dat. Potřeba rychle reagovat na příliv uprchlíků a na jejich nerovnoměrné rozdělení (opět) ukázala na význam takovýchto dat o vzdělávacím systému jak pro orgány státní správy, tak pro výzkumníky. Kritický význam mají plošná data pro studium nerovností a jejich snižování. Rovnost je přitom jednou z oněch hodnot, které jsou zásadní pro další vývoj našeho světa.

Studie *Fenomén učitelké profese v mateřské škole ve vizuálních reprezentacích (studujících) učitelek* Jany Majerčíkové a Iva Jiráska má rovněž potenciál zaujmout svou metodologií i ty čtenáře, kteří se nezaměřují přímo na oblast předškolního vzdělávání nebo na problematiku pedeutologie. Autoři využívají postupů fenomenologické analýzy a hermeneutiky k rozboru s cílem zachytit kvalitativní variabilitu prožívání určité zkušenosti a bohatství způsobů porozumění skutečnosti. Práce tak kromě vlastních cenných poznatků o profesi učitelky (mateřské) školy může opět inspirovat k tomu, abychom jako výzkumníci překonávali stereotypní vnímání jakékoli skupiny a byli metodologicky vynalézaví. Podobně jako ve výše představené práci M. Janíka a V. Janíkové, využívají totiž i autoři studie o učitelkách mateřských škol obrazových reprezentací jako nástroje, který doplňuje možnosti typických verbálních dat. Ačkoli se této problematice soustavněji nevěnuji, domnívám se, že při práci s uprchlíky z válečných zón, ale i s jinými marginalizovanými komunitami u nás mohou vizuální a jiné kreativní prostředky sehrát důležitou roli jak při výzkumu, tak při intervenci.

Jak je vidět, stati v tomto čísle - všechny empirické - ukazují, že český a slovenský pedagogický výzkum využívá širokou škálu přístupů k řešení témat, která neztratila svou vědeckou a praktickou relevanci ani v dnešních dnech. Přesto se připravme na změny. Pandemie covid-19 se stala nejen katalyzátorem proměn ve školství, ale také podnítila metodologické inovace v již probíhajících studiích a iniciovala nové výzkumné projekty. Jak zareaguje vzdělávání a pedagogické vědy na současnou krizi, uprchlickou vlnu a na obecnější dopady války na každodenní životy lidí (třeba na nárůst chudoby)? Jak se změní topografie a topologie (vědecké) Evropy a světa? To si dnes nedokážeme a asi raději ani nechceme představovat. Přejme sobě, ale především obyvatelům Ukrajiny a všem, kdo jsou na útěku, aby se Evropa a svět vrátily k spravedlivému míru. Pracujme pro to jako výzkumníci a jako občané.

Definitivní pravda je na tomto světě nedosažitelná, avšak když o ni jedinec usiluje, vzdaluje se tak nesvobodě. Pokušení věřit tomu, co nám připadá správné, na nás neustále útočí ze všech stran. Autoritářství začíná tehdy, když už mezi pravdou, a tím, co je lákavé, nedokážeme rozlišit. Avšak cynik, který usoudí, že pravda vůbec neexistuje, je občanem, který vítá tyrana. Kdo absolutně pochybuje o veškeré moci, dopouští se naivity vůči oné konkrétní moci, která dokáže číst lidské emoce a podněcuje k cynismu. Hledání pravdy tkví v nacházení střední cesty mezi konformitou a samolibostí, cesty, která vede k individualitě. (Snyder, 2019, s. 274)

Snyder, T. (2019). *Cesta k nesvobodě: Rusko, Evropa, Amerika*. Paseka/Prostor.

Vorlíček, R. (2019). *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku: Pohled do konkrétních základních škol*. Pavel Mervart.

Dominik Dvořák